

تېكستىت ئەدەبى كوردىا يىت بەرزە ۋ دەستپىكىت نقىسىنا

من نەقىت خواندەفایى ھىژال ھوبقىا وى چەندى بىت كوب فان چەند بەرپەرا ھەمى ئەگەر و فاكتەرېت پەيدا بوونا شعرا كوردى بزائىت، و ئەز تىدا ھەمى چاخىت ئەدەبى، يان گشت شاعرېت كوردى ديار ناكەم ھەر وەكى پەرتووك و فەكۆلىنىت رىبازەبى و پەروەردەبى ديار دكەن، ژ بەر كوئارمانجا مە تەنى ئەو بە شىوہەبەكى گشتى ئەم دەسپىكىت ئەدەبى كوردى ديار بکەن و ژ ئەدەبى كوردى ب تايبەتى شعرى و ئاماژەى بدەبنە گرنگترىن كەسىت كەرىپوچىت بنىاتى بۇ شعرا كوردى دانائىن، زىدەبارى روھن كرنا گرنگترىن قووناغىت دىرۆكى يىت ئەدەبى كوردى تىدا بۆرى.

زمانى كوردى و ئاشكراترىن دىالىكىت وى

زمانى كوردى ئىكە ژ گرنگترىن زمانىت رۇژھەلاتى يىت دىرىن، يىت خودان ئەدەبەكى مرۇقىنىيى بلند، ئەق زمانە ژ زمانىت ھندوئوروپى دەھىتە ھژمارتن، يىت كورپە و رىشالىت دىرۆكى يىت كوبر دەمى و جەبى دا ھەين، مەبەستا مە ژى ژ قى چەندى ئەو ئەم ئاماژەبى بدەبنە بنىاتى قى زمانى و بنەمالا وى يا دىرىن.

فەكۆلەرېت دىرۆكا زمانا دبىنن كۆما زمانىت ھندوئوروپى يىت دگەھنە ئىك بنىات و ئىك رە ژلابى بەرفرەبىي و زىدەھىبا بەرھەمى فە سەرب بنەمالىت وان كۆمىت زمانان يىت جىھانى نە يىت دەندستانى فەدگرىت ھەتا كو دگەھىتە ئەمرىكا، و خەلكى ئوستراليا

و پشکهک ژ کیشوهری ئه فریکا پی دئاخفن
(1)، و ئه قومه چهند زمانیت سه ره کی
قه دگریت، ژ وانا کوما زمانیت ئیرانی نه،
بییت کود بنیات دا دیالیکت بوون و پستی
دهمه کی پیشکته فتن د بووینه زمانیت
سه ربخو، و ئه ویت ب هه ر دیالیکته کی
ئاخفتین بووینه ملله ته کی سه ربخو و ژ بییت
دی جودا.

هه ره و سا ئه و زمانیت ئیرانی بییت
هندهک جار ان دیبژنی ئاری تایبه مه ندیت
زمانی دکه نه چهند کومهک، و ژ وانا کوما
زمانیت ئیرانی بییت نوی نه، کو هیشتا
دهینه بکار ئینان و ژماره یه کا ملله تییت
کیشوهری ئاسیا پی دئاخفن، زمانی کوردی
ژ رفشتا وی کومی یه، و ئافه که ژ کومه کا
دیالیکتا پینک دهیت کو هیشتا ل واربت
کوردا بییت کو دیبژنی کوردستان دهینه
بکار ئینان و د به لاقن، دیسان دیبژنه زمانی
کوردی زمانی کرمانجی کو ژ ژماره یه کا
دیالیکتا پینک دهیت هندهک ژ وان
دیالیکتا د به ره ب لاقترن ژ هندهک دی، و یا
ژ هه میا گرنگتر ئه وه یا کو پتر پی دئاخفن
هندهک جار ان دیبژنی کرمانجیا ژووری
نیزیکی سی چاریکییت کوردیت وان کوردا
بییت ل هه می پارچیت کوردستانا نوکه پی
دئاخفن، و دیالیکتا سؤرانی کو ب
کرمانجیا ژیری دهیته سالوخه تدان کیمتر
ژ چاریکا کوردا پی دئاخفن، ئه و ژ ل
کوردستانا ئیرانی و کوردستانا عیراقی

د به لاقن، هندهک دیالیکتییت کیمتر بییت
هه یین وه کی زازاییی کو ئه ویت پی دئاخفن ل
باکووری کوردستانی نه و هه ورامی یا کو
ئه ویت پی دئاخفن ل وان دهقه را
دئاکنجی نه بییت ل سه ر سنووری عیراقی و
ئیرانی (2).

قه کوله زمانی کوردی ژ وان زمانیت
ئیرانی ده ژمیرن بییت فاکته ری گوه ژرینی
پیشقه بری هه تا کو ژ به ری ب سانا هیت ل
هاتی، ئه قه ژ وی چهن دی رادگه هینت کو
دیالیکتییت کوردی دنه رمن و شیانییت
پیشکته فتنی بییت تیدا هه یین، و هه ر چهند
کو جیا وازی دناقه را فان دیالیکتا دا هه نه
هندهک وان دیالیکتا وه سا دمه زن و
به رفه رهن هه تا رادده یه کی کو ئه ویت پی
دئاخفن ب زه حمه ت دوان دیالیکتا
بگه هه ن ئه ویت ل دهقه ریت دی، و ئه قه
دیارده نه تنی د زمانی کوردی دا هه یه،
به لکو د ژماره یه کا نه کییم ژ زمانیت
جیهانی نه خاسمه بییت چیا یی داهه یه، و
هه ر چهنده زمانی کوردی ژ لایی ئاشارنا
خۆقه بی سه ربخۆبه دناقه به را کارتیی کرنی
و کارتیی کرنا زمانیت ده ورو به ر دزقربت و ب
پله یا ئیکی زمانی فارسی، و عه ره بی و
ئه رمه نی و ترکی.

سه باره ت وی ئه لفابییا زمانی کوردی ل
ده ستییکییت خۆ بییت به ری موسلمان بوونا
کوردان پی دهاته نفیسین مه چو ده لیل و
شاهد نینن وی چهن دی بۆ مه رو هه ن بکه ن،

بهري دهسپيكي

نه يا ب ساناهي به شهكوله ر ل سهر
سخله تييت زمانه كي ژ زمانا باخفيت و شه
بي د قوناغييت بهري نقيسين بي بهيسته
كرن، يان ژي د وان قوناغا دا بييت چو
نقيسين ژ شهگه رهي ژ شهگه ران
نه گه هه شتينه دهستي وي، بو نمونه زماني
كوردی هه چنده زماني ملله ته كي به
جهه كي مه زن ژ دهه را روژه لاتي بي
فه گرتي، لي چو به ره مي وي بي بهري
ئيسلامي و هه تا چاخيت به راهي بييت
پشتي ئيسلامي نه گه هه شتي نه مه، ژ بهر
هندي ژ شه نه شين بيژين سه د دهر سه د
هه بوونا به ره مه ميته شه دبي و زانستي ل
وان سه رده ما رت بكه ين يان بيژيت
هه بوونه، به لي شه دشين بيژين كو وان
قوناغا زماني كوردی زماني
دهسته لاتداري نه بوويه دا هزره ك بز
بهيسته كرن، و نه زماني ديني ژي بوويه دا
كو و سه سه رده ري دگه ل بهيسته كرن كو
زمانه كي پيروزه، ل وي قوناغا بهري
هاتنا ئيسلامي و لاتي كوردا بي ل سهر دو
ئيمپراتوريا ليكفه كري بو، ئيمپراتوريا
فارسيت ساساني و ئيمپراتوريا رومييت
بيزه نتي، ساساني زه رده شتي بوون باوه ري
ب دو خوداوه ندان دئينا خوداوه ندي باشي
و خوداوه ندي خرابيي و زماني فارسي
زمانی فه رمي بوو و نقيسين ل دهسپيكي
ب خه تي سرياني دهاتنه كرن پاشي ب

شه و ژي ژ بهر نه بوونا تنيكستيت ل وي
سه رده مي هاتينه نقيسين، و شه
تنيكستيت پاراستي گه هه شتويه مه ب
ئه لفا بييا عه رهي نه، وه كي زمانيت
ئيراني بييت دي بييت نوي ژلايي خه تي
فه ب زماني عه رهي بي بي هاتينه نقيسين
بييت داخبار بووين، و ژ بهر كو زماني كورد
ژ خيزانه كا نه وه كي وي خيزاني به يا كو
زمانی عه رهي ژي هه ر ل دهسپيكي
نقيسه رين كورد هه ست كرن كو پيدفي به
هنده ك پييت تايه تي كو ژ پييت عه رهي
بن بهيسته دورست كرن بو وان دهنگيت تني د
زمانی كوردی دا هه ين، يا ئاشكرايه كوه ر
زمانه كي نه ب پييت خو بييت تايه تي
بهيت نقيسين په يقيت وي زماني دي
هنده ك دهنگا ژ ده ست ده ن كو د نه جام دا
خواندنا وان ب زه حمه ت بكه فيت، و شه
هه ر شه و ئاريشه به به يا زماني كوردی
كه فتبي ل وان چاخيت ب ئه لفا بييا
عه رهي هاتيه نقيسين، و قي سه رده مي
ژي ده مال قيري و ويرا هه ب ئه لفا بييا
لاتيني دهيته نقيسين.

خه تی ئافستائی (3). و رومیّت بیزهنتی
 فهلیت ئه ریودوکسی بوون، و زمانی
 گریکی (یونانی) زمانی فهرمیی دهوله تی
 بوو، و هینگی ل وهلاتی کوردا زمانی
 سریانی زمانی به لافکرنا فهله تیی بوو چ
 ریبازا نهستوری یان یا یه عقووبی
 المنوفستی (4).

دکه قتنه ژیر کارتیکرنا وی (6).

ل سه رفی بنیاتی ئه م دشین بیژین
 زمانی کوردی نه زمانی فهرمی یی وی
 دهوله تی بوو یی چه ندین چاخا
 دهسته لاتداریی ل کوردستانی کری، و
 ههروه سا نه زمانی فهرمی یی وان دهوله ت
 ومیرنشینا ژی بوو ییت وان ب خو
 دامه زرانند بن (7). زمانی کوردی ل ده مه کی
 دریژ تووشی چه ندین کارتیکرنا بوو و
 ده مه کی دریژ ژ تیککارکن شارستانی دویر
 کهفت، و دویر نینه نهف چه نه بت ئه دیب و
 زاناییت کورد ژ نقیسینی ب زمانی خو دویر
 کرین و به ری وان دایه زمانیت دی کو
 زمانی عه ره بی یی دیبته زمانی ئیسلامی ل
 سهر پشکا وانه، و زمانی فارسی یی کو
 دبوو زمانی ره وشه نبیری و شارستانییه تی
 ل ده مه کی دریژ، ژ بهر هندی ژی زمانی
 کوردی ما زمانی ئاخفتنی و ئه ده بی
 سهر لیقا یی کو ئه م دشین بیژینی ئه ده بی
 ملی یی کو تنی ژلایی خه لکی ئاسایی فه
 دهیته فه گوهازتن.
 و ئه گهر ئه م نیرینه کا ب له ز ل لیستا ناقیت

و پشتی ئیسلام ل گزیره تا عه ره بی ل
 سه ده سالیا هفتی یا زایینی په یدابووی و
 دامه زراندا دهوله تا ئیسلامی ل باژیری
 مه دینی ل (24) ی ئیلونا سالا 622 ز (12)
 ره بیعا ئیککی ژ سالا ئیککی مشه ختی و
 په یدابوونا بزافا نژادی عه ره بی یا کو
 دگوتنی فه کرنا ئیسلامی (الفتح الاسلامی)
 و موسلمان بهر ب روه هلاتی و روه ئاقای
 فه چووین و روو برووی ئیمپراتوریه تا
 فارسی و بیزهنتی بووی و ژ نا ف برین، و ژ
 ئه نجامی وی به رفه هبوونا دهوله تا
 ئیسلامی ل دویمه هیا سالیّت سیهان ژ
 سه ده سالیا هفتی ده قهریت کورداییت کو
 باهرا پتر پشکه ک ژ ئیمپراتوریه تا ساسانی
 ژ ده قهریت دهوله تا ئیسلامی یا وه رگری
 هاتنه هژمارتن (5)، و ئاشکرایه کو زمانی
 عه ره بی یی ژ ره و ریشالافه ژ زمانی کورد
 جدایه ژ بهر کو سامی یه و زمانی کوردی
 ئاری یه بو دینی و دهسته لاتداریی ل
 دهوله تا ئیسلامی، و زمانی عه ره بی ب
 ریکا به لاقبوونا دینی ئیسلامی ل ئاسویا
 به لاق دبوو و ملله تیت دبوونه موسلمان

إن لم أجد لها حسامي
فلسنت من قيس في اللباب
مفاخر الكرد في جدودي
ونخوة العرب في انتسابي (9)

ول جهه كى دى په سنا دوینده ها مههرانى
كورد دكهت (10) و رهزىلى ژ وان دویر
دبىنىت، دبىژىت:

إن يعرف الناس رسم الذل في جهة
فالذل عند بنى مروان مجهول
نحن الذؤابة من كرد بن صعصعة
من نسل قيس لنا في المخذ الطول

بهلى پا ههر وه كوئه څنگه هه نه يى ب
وه رار بوو، ژ بهر كو كيمه كا كيم ژ نه دبىنىت
كوردا بهرى خو دانه نقيسىنى ب زمانى
كوردى وههر ئىك ب دىالىكتا خو يا
تايبست، لى بهرهمىت وان ژ بهر
گوهورىنىت ده مان نه گه هه شتنه مه، و يى
بهرهمى وى گه هه شتى يه مه بابا تاهرى
هه مه داني بوو، خهلكى باژىرى هه مه دان
يى كو دكه قىته روزه لاتى كوردستانى (11)
يى كوب دورستى ل سه دساليا پىنجى
كوچى (دهه زابىنى) ژىاى.

ئهوئى ژباناما وى نقيسى دبىژىت: ئىك
بوو ژ سوڤىت مه زنىت سه رده مى خو،
خه ربى و جه زب ل سه ر وى زال بوو بوون،
ژ بهر هدى ژى سه رگول ل چولى دگه رىا،
بالىفا وى كه فر بوو، و لحيفا وى عه سمان
بوو، تاكوناڤى وى بوويه روىسو (عربان)،

وان زانا و ههلبه ستقان و نقيسه رىت د
هه مى واران دا بىت ل سه رده مى عه باسىان
بو نمونه بكهين، دى بىنن ژماره يه كا نه يا
كىم ژ خهلكى كوردستانى و دهقه رىت وى
نه، بهلكو گه لهك ژ وانال كوردستانى ژيا
بوون و زمانى كوردى دزانين، و شانازى
دبرن كورد بوون، بهلى پا ب عه ره بى
په رتوك دنقيسىن و ههلبه ست ب فارسى
قه دهو بىنان، و بو مه كه يته ئهم
ههلبه ستقانى دهوله تا دوسته كى (يا
مه روانى) بابى حوسه بىنى كورى دائوودى
بشنه وى كول سالا (455 ك / 72 ز) بكه ينه
نمونه ئى چهندي (8). ئه و ههلبه ستقانه كى
مشه بهرهم بوو دىوانه كا مه زن و
ههلبه ستىت مشه هه نه، و هه ر چه نده ئه و د
دلى كوردستانى دا دژى و شانازى دبر كو
شانازىت كوردان د بابل كالكىت وى دا
هه بوون ئه و ههلبه ست ب زمانى عه ره بى د
قه هو بىنان، و گو تىن وى:

آل طه بلا نصيب
و دولة النصب في انتصاب

زندهباری رووحا وی یا سؤفیاتی وی
 ههستهکی ههلبهستقانی ههبوو، چارنیت
 سؤفیگه‌ری بیئت نازک فهه‌وونا بوون، نهو
 چارنه ب نه‌قینا ب هیز، و بلندیا خه‌بالئ
 دقه‌دهر بوون، خوش به‌ختانه ژ به‌رزهبوونئ
 رزگار بوون و گه‌هه‌شتنه مه، زمانی وان یئ
 تیکه‌له ژ زمانی فارسی و دیالیکتنا لوری
 یا کوردی (12).

و ده‌ما زه‌بیحو‌لا صه‌فا راگری کولپژا
 ئادابی / زانکویا ته‌هران به‌حسی نه‌ده‌بی ل
 ئیرانی پشتی هاتنا ئیسلامئ تاکو
 سه‌دسالیا پینجئ کۆچی دکه‌ت دبئژیت:
 دیالیکتیت ئیرانی (زمانین ئاری یین به‌ری
 ل ئیرانی) ل وی سه‌رده‌می زوی پیشکه‌فتن،
 و نفیسینا هه‌لبه‌ستان ب وان دیالیکتنا یا
 به‌ربه‌لاق بوو. و دبئژیت: هنده‌ک مالکیئت
 نفیسی ژ وان هه‌لبه‌ستان ب وان دیالیکتنا
 نفیسی مینا کوردی و ته‌به‌ری و کازرونی ل
 به‌رده‌ستئ مه‌هه‌نه، سه‌روایا تیدا
 ئاشکرایه، و وه‌که‌ه‌قی دنا‌قبه‌را ژماره‌بیئت
 قه‌سان دا و پیوته‌دا ژلایی درئژی و کورتیی
 قه‌ تیدا هه‌نه (13)، نه‌یا ئاشکرایه کو
 مه‌به‌ستا وی هه‌لبه‌ستیت بابا تاه‌ری نه،
 یان ب سه‌ر هنده‌ک به‌ره‌ه‌میئت وی بیئت
 کوردی هل بوو یه کو دزقرنه وی سه‌رده‌می.

شاعریت کوردیت

د ناقبه‌را فارسی و عه‌ره‌بیی دا

به‌ری نوکه مه‌گۆت بوو کو به‌ری ئیسلامئ

پشکا مه‌زن ژ کوردستانی سه‌ر ب
 ئیمپراتوریه‌تا ساسانی بوو یا کو زمانی
 فارسی بۆ خۆ کره‌ه زمانی فه‌رمی، ژ به‌ر
 هندی ژ ته‌خه‌با کوردی یا ره‌وشه‌نبیر
 که‌فته ژیر کارتیکرنا زمانی فارسی، و
 تشتئ نه‌فۆ کارتیکرنه زیده‌تر لی کری نهو
 بوو کو زمانی فارسی زمانی وی دینی بوو
 یئ کو هه‌ولدانیئت به‌لافکرنا وی ل
 کوردستانی ده‌اتنه کرن و دینی باه‌را پتر ژ
 کوردا کو دینی زه‌رده‌شتی بوو، و هه‌ر چه‌نده
 ده‌سته‌ه‌لاتداریا فارسیی پشتی هاتنا
 ئیسلامئ و به‌رفره‌ه بوونا ده‌وله‌تا
 ئیسلامئ یا زمانی وی عه‌ره‌بیی ب
 شیویه‌کی به‌رچا‌ف لاواز بوو بوو، به‌لی
 برسقینا خۆ ژ ده‌ست نه‌دا و هه‌ر ما زمانی
 ره‌وشه‌نبیری و نه‌ده‌بی. (14) به‌لکو هه‌تا
 به‌ری چه‌نده‌کی ژ ل مزگه‌فت و
 قوتابخانه‌بیئت سه‌ر ب مزگه‌فتان قه‌ ل
 گه‌له‌ک جهان ژ کوردستانی ده‌اته خواندن،
 و ژ وان تشتان بیئت گریدانا نه‌دی بیئت کورد
 ب زمانی فارسی قه‌ زیده‌کرین و هیلان پتر
 حه‌ژئ بکه‌ن هه‌بوونا به‌ره‌ه‌میئت نه‌ده‌بی

بگههنه نارمانجیت خو، و نهگهر چهوا بیت ب سهدان سالان خاس و عاما ژ کوردان هزر دکرن کو نهگهر بهرههم ب عهرهبی نههینه نفیسین کس نهشیت بگههیته کورسیکییت بلند ل نک بهرپرست دهولهتی ژ بهر کوزمانی دینی و دهولهتی یه، یان ب زمانی فارسی زمانی رهوشهنبیری و شارستانییه تا دیرین، و نهوی ژ وان قیابا بهرههمی خو ب زمانی خویی کوردی نفیست پیدقی بوو بهری هینگی زانیا کو دهنگی وی ژ دهرازینکا مالا وی دهریاس نابیت.

نهف چهنده یا کو دبیته تشتهکی سهیر ل نک گهلهکا ژ خواندهشانا ههتا سههسالیا دوازدی کوچی دهه ههلبهستقانی ب نافودهنگ نههمهدی خانی شاکارا خو (مههم و زین) فههونای یا بهرههلاق بوو، وی ههلبهستقانی دپیشهکیا وی فههینوکی دا فاکتهر و نهگهریت نهههلاقبوونا فههینووکا وی ل نافهخاسان دا دیار کرینه، دبیت:

**نهف پمول نهگهر چ بی بههانه
یهک روونه و صاف و بی بههانه
بی حیل و خورده و تهمامی
مهقبولی موعامهلا عوامی
کورمانجیه صرفه بی گومانه
زیرینه ببین: سفیدمانه
سفری مه یی سوره ناشکاره**

بیت بلندیا بوو نهخاسمه بهرههمیت سؤفیگهری بیت ب زمانی فارسی هاتینه نفیسین و ب سهدان سالان ل نافه دیب و زاناییت کورد بهلاق بووین، بی گومان نیزیکبوونا زورا زمانی فارسی ژ زمانی کورد کو ههر دو ژ نیک رهن گهلهک ژ وان ناستهنگا نههیلان بین نههیلن نه دبیت کورد فیری فارسیی بن و تامی ژ بیین. و پشتی موسلمان بوونا کوردا و بهلاقبوونا زمانی کوردی ل کوردستانی ژ بهر کوبهری ههر تشتهکی زمانی دینی بوو و پاشی زمانی دهولهتا نوی بوو تهخهیا رهوشهنبیر خودیتن بیت هاندایی ژ بو فیریوونا وی زمانی و ب کارئینانا وی، و ههر زوی زمانی عهرهبی بی کو دبیته زمانی قورتانی و سنهتی پیروزی و ریزگرتنا خو ل نک کوردا نهویت ههژی کرین و خو دخزمهتا وی دا ههلان دین دیت، و هندهک ژ وان چ نهو بن بیت دقیان بگههنه پله بیت بلند درتقهبرنا دهولهتی دا یان دقیان بینه کهسانیت نیزیک میر و حاکمان ههولدان ب دورستی فیری زمانی عهرهبی بن دا

زیف نینه ببین کوکیم عیاره
 نهقدی مه نه بیژه: کیم بهایه
 بی سکه بی شاهه شه ره وایه
 گهر دی ببوا ب جهری مه نقروش
 نه دما وهه بی رواج مه غشوش
 مه حبویه ب کهس نه نامزاده
 لهو بهخت سیاه و ناموراده
 قرطاسیه یا مه بی پناهان
 بی جهری قه بولنی پادشاهان
 مه عمول له یا گلهک عدلیمان
 مه قبول ل یا گلهک حکیمان (15)

ئه ز باوهر ناکم کو خانی ب نه پویته پیکرنا
 حاکم و سولتانان د کوچکیت و سویکیت خو
 دا ب دراف و متایی وی نه حسیا بت و وی
 نه پویته پیکرنی هیلا بت گلهک زانا ژ
 کوریت ملله تی وی نقیسینی ب زمانی خو
 بهیلن و هندهک ژ پی نه ئاخفن و قهست
 بکه نه کوچکیت حاکمیت بیانی و ب زمانی
 وان باخفن دا بگه هه پله بیته ژ هه ژی خو،
 و سه بارهت فی چهندی بۆ مه بهسه ئهم
 ناماژه بی بدهینه ئیکی ژ وان زانایان ئهو
 ژی ئدریسی بدلیسی یه بی کو ب ناقی
 مه ولانا ئدریسی حکیم بهرنیاس بووی و ل
 سالا (926 ک/ 1520 ز) چوو به بهر
 دلوقانیا خودی (16) بی کو چهند پله
 ددهوله تا ئاق قوینلوی دا وهرگرتین و
 گه هه شتی یه پله یا وهزیری، پاشی
 گه هه شتی یه شاه ئسماعیلی سهفهوی و

چهند پله بیته بلند ل نک وی وهرگرتین،
 پاشی هیلا و قهستا سولتانان ئوسمانی
 بایه زیدی دووی کری ل نک بوویه خودان
 قه در و ریژ پاشی ل نک کوری وی سولتان
 سهلیمی، زانا و ئه دبیسه کی مهزت بوو،
 دبیت یه که مین که سی دیروکا سولتانیت
 ئوسمانی نقیسی، کو قه هینوکه کا بی وینه
 بوو ب زمانی فارسی دانای ناقی وی کر بوو
 (ههشت بهشت)، ههروه سا قه هینوکه ب
 زمانی عه ره بی ژی چیکر بوون، هه ره چهنده
 قه هینوکه کی وی ژ هزاران مالکا پیک
 دهاتن به لی نه هاتیه زانین کو وی ئیک
 مالک ژی ب زمانی کوردی نقیسی بن،
 دیسا پیری دیروکشانیت کورد میر
 شه ره فحانی بدلیسی بی کو دبیت یه که مین
 که سی تنی دیروکا دهولهت و میرنشینیته
 کوردا وهک په رتوکه کا سه ربخو و ب
 هه زه کا نه ته وه په رسی نقیسی، په رتوکه
 وی ب زمانی فارسی بوو.

ئه قه ژی بۆچوونا جانی ل نک مه دسه لمینت
 کو نقیسی ب زمانی کوردی چ ره و اج و بها
 هینگی ل بازاریت ئه ده بی نه بوو ژ بهر کو

ئەگەر ئان كودبىنە ئەقىننا وان بۇ زىمانى
 عەرەبى كوزمانى قورئانى يە، و پى داخىبار
 بىوون ژبەر كوزمانى دەولەتا خىلافەتى
 بوو .

و پىشتى رۇخىانا دەولەتا عەباسى و نەمانا
 دەستەھلاتدارىا وى يا مەلبەندى وەلاتى
 ئىسلامى پارچە پارچە بوو و بوو چەند
 دەولەتت بچوبىك و مىرنىشىن، ھندەك
 مىرنىشىن ل وەلاتى كوردان پەيدا بوون، و
 ب دورستى دەسەرىخۇ بوون، ھندەك مىران
 دەستەھلاتدارى لى دكر رىزا خۇل نك
 خەلكى ھەبوو ژلايەكى قە و دانپىدان پى
 ھەبوو ژلايىت ھىزىت مەزن يىت جار بەرزە
 دبوون و جار ديار دبوون ژلايەكى دى قە (17).
 قەسرىت وان مىرا ب ژمارەيەكا
 شاعر و ئەدىبان دەھاننە خەمىلاندىن كو بو
 وان ھىنگى وەكى دەزگاہىت راگەھاندىت
 نووكە بوون، و ھىنگى گەلەك ژ مىر
 و حاكىمىت كورد پىشتەقانىت ئەدەب و
 ھونەرى بوون، و ژمارەيەكا نەكىم ژى ژ
 وان ژ ئەدىب و شاعران دەھاننە ھەژمارتن،
 ژبەر قى چەندى شاعر و ئەدىب ل
 دەوروبەرىت وان خرقە بوون و مەلبەندىت
 ئەدەبى يىت خودان رەوش پىكئىنان، و پى
 پىداچونەكا ب لەز د پەرتووكا شەرفنامى
 و پەرتووكىت دى يىت دەنگوياسىت مىرىت
 كورد تىدا دى ب سەر بابەتەكى خۇش
 ھىلىت كوئەقا مەگوتى ب سەلمىنت، و
 نمونا مە ژى ل سەر قى چەندى گوتنا

مۇزا شاھاتىبى لى نەھاتبوو دان، و نە
 دەھتە ھژمارتن ژ زمانىت سولتانى، ئەق
 چەند ژى بو مە ژلايەكى دى قە ئەگەرئىت
 ھىلانا دانا نقىسىنىت ئەدەبى و
 قەھىنۇكىت شەرى ب زىمانى كوردى ژلايى
 ئەدىب و زانايىت كورد قە ھەر چەند
 بەرھەمىت وان د مشە بوون.

دەستپىكا بەرزەبووى

ھەر ژ سەردەمى عەباسى سەرھىلدانەكا
 زانستى و رەوشەنبىرى ب شىوہىەكى
 تەقايى ل كوردستانى رويدا، و زانا و
 ئەدىبىت مەزن ژ كوردان رابوون، دىرۇكا
 ئىسلامى نافتىت وان يىت ھىلاينە زىندى،
 پەرتووكخانەيا ئىسلامى ب نقىسىنىت خۇ
 يىت فالاتىيەكا مەزن ژى پىر كرىن
 دەولەمەندكربوون، و ئەو نقىسىن ھەتا
 ئەقرۇ ژى ماكىت وان ژىدەرانن يىت كو چو
 قەكۆلەر و دەھەر ھۆنەرەكى دا نەشىن خۇ
 ژى بى منەت بكن، بەلى پا يا بەرچاڧ
 ئەو كو ئەھمى زانا و ئەدىب بىوونە
 عەرەب نقىسىنىت خۇ دا، ئەو ژى ژبەر دو

شەرفخانە یە دبیژیت: ھندەک جارەن دەما باپیری وی میر شەرەفی کوری شەمسەدینی دچوو ھەوایت لەشکەری نیزیکی پینج سەد کەس ژ مامۆستا و شاگردان دگەل خۆدیرن، و ژ وان کەسان ییت بەردەوام دگەل وی ھەلبەستفان شوکری بەدلیسی بووی کو پشتی ھینگی قەستا سولتان سەلیمی ئۆسمانی کری و بوویە ھەفال و ھوگری وی، و قەھینۆکا وی (سەلیمانە) پی گۆتی (18).

و پشتی پەیدا بوونا دەولتا ئۆسمانی یا سنی یا کول سەردەمی سولتان سەلیمی ل سالا (918ک) ی حوکم کری بەری خۆ دا یە رۆژ ھەلاتی ژ پیخەمەت بەرسینگرتنا گەفیت شاھ ئسماعیلی سەفەوی یی شیعی، دەولتا ئۆسمانی ب ھاریکاریا ئدریسی بدلیسی ھەولدا میریت کوردا بینیتە تایی خۆ و بەیتەت ھەژ وی بکەن ب ریکا ئاراندا ئەقینا دینی و ئۆلی، و ب ساناهی دوی چەندی دا ب سەرکەفتن ژبەر کو میریت کورد ژ سیاسەتا ئۆلیپەریسیا شاھی سەفەوی دنەرازی بوون، و میریت کورد ریکەفتنەک دگەل سولتان ئۆسمانی بەساتن کو چەندین بەند ڤەدگرتن، دئەنجام دا میریت کورد تاگیریا سولتان ئۆسمانی کرن و مل ب مل دگەل وی شەری شاھی سەفەوی کرن ئەوی ل سالا (920 ک / 1514 ز) ل شەری چالدیران شکەستی و پایتەختی خۆ ھیلایە دەستی ھیزیت

ئۆسمانی دا ییت کو باھرا پتر ژئ شەرفانیت کورد.

و پشتی فی بەرفرەھبوونا دەولتا ئۆسمانی ول دویف وی ریکەفتننا ما دناقبەرا میریت کوردا و سولتان ئۆسمانی دا ھاتیە مۆر کرن پشکا مەزن ژ کوردستانی (ناقین و رۆژناقا)، کەتە ژبەر دەستەلاتداریا ئۆسمانی، بەلی پا ئەڤ دەستەلاتداریا ب شیوەیەکی شکلی بوو، و دویفەلانکی تنی ب ناقی بوو، ژبەر کو میرنشین و حوکمەتیت کوردی د سەربخۆ بوون، و ژلایی بنەمالیت کوردی ییت ب ھیز دەھاتنە ب ریکەبەرن ییت کو ب ھەمی شیانیت خۆ کار دکرن ژ پیخەمەت خۆجەکرن و ب ھیز ئیخستنا دەستەلاتداریا خۆ، ب فی رەنگی وەلاتی کوردان دویر بوون ژ کارتیکرنا ئیکسەر دەستەلاتداریا مەلبەندی یا خودان زمانەکی بیانی و دویر ژ کوردی مینا فارسیی و عەرەبیی، و ب ھێچ رەنگەکی ناھیتە باوەرکرن کو دویفەلانکیا میرنشینیت کوردی بۆ دەولەتا ئۆسمانی ھیلایەت وەلاتی کوردا بکەفیتە

کارتیکرنا کا ناشکرا د سەرهلدانا زانستی و ره‌وشه‌نبیری ل باهرا پتر ژ ده‌قه‌ریت کوردستانی هه‌بوو، و ل ژیر سیبه‌را فی سەرهلدانی به‌ری زانا و ئەدیبیت کورد که‌ته نقیسنی ب زمانی خوئی نه‌ته‌وی و ده‌ستییکا فی چندی ب شیوه‌یه‌کی به‌چاڤ دیار بوو، ژبه‌ر فی چندی ژێ ئەده‌بی کوردی دیار بوو ل ده‌ستیکی هه‌لبه‌ست بوو.

و به‌که‌مین هه‌لبه‌ستقانی کوردی یی ژێده‌ریت به‌رده‌ست بوو مه‌ دیار کری میری کورد به‌عقوویی کورێ محه‌مه‌دی کورێ حه‌مه‌زیی کورێ خه‌لیلی کورێ غازیی زرقی بوو یی کول سالا (949 ک) (19) ل درزینی ده‌سته‌لاتداری وەرگرتی، و نیزیکی بیست و پینج سالان میراتی کری، پاشی نه‌قیای و ل سالا (984 ک / 1579 ز) چوویه به‌ر دلۆقانی خودی.

شه‌ره‌فخانی بدلیسی به‌حسی وی دکه‌ت و دبیریت: زه‌لامه‌کی ریبه‌ر، یی خودان سخله‌تیت باش بوو، سوئی بوو، هه‌ژ قورئانی دکر، دیسان هه‌ژ هه‌لبه‌ست و فه‌هوینانی دکر و یی پینقه‌ مژویل بوو، ده‌سته‌کی درئێ تیدا هه‌بوو، هه‌نده‌ک هه‌لبه‌ست ل دویش خو هیلان راستی ورامانیت یه‌کبونا ره‌هائی (الوحده المگلغه) تیدا هه‌بوون، و باهرا پتر ژ هه‌لبه‌ستیت وی ب زمانی کوردی بوون، و دویر نینه وی دیوانه‌کا کومکری ژێ

ژیر کارتیکرنا زمانی ترکی، ئەو ژێ ژبه‌ر دو ئەگه‌ران:

یا ئیکی: ژبه‌ر کوزمانی ترکی وی ده‌می نه‌ زمانی فه‌رمیی ده‌وله‌تا ئوسمانی بوو، به‌لکوزمانی فه‌رمی یی وی ده‌وله‌تی فارسی بوو.

یا دووی: ده‌وله‌تا ئوسمانی مایی خو د کاروبارین میرنشینیت کوردی نه‌دکر وه‌ک ب جه‌ ئینانه‌ک بۆ به‌ندین ریکه‌فتننا ما دگه‌ل میریت کورد ئیمزا کری، و سیاسه‌تا ده‌سته‌لاتداریا مه‌لبه‌ندی ل وی ده‌می ل سه‌ر بنیاتی ب هیزکرنا ده‌سته‌لاتداریا مه‌لبه‌ندی و ماییتیکرنی دکاروباریت هه‌ریان دا نه‌هاتبوو ئاڤا کرن.

و هۆسا ریفه‌به‌ری یا وه‌لاتی کوردا بۆ حاکم و میریت کوردان ما، و باهرا پتر ژوان میرو حاکما گرنگی ددا به‌لاڤکرنا زانینی ل سه‌رانسه‌ری میرنشینیت خو ب ریکا ئاڤا کرنا مزگه‌فت و قوتابخانه‌ییت سه‌ر ب وان مزگه‌فتان شه‌ و ئینانا زانا و مامۆستایان ژ کوردستانی و ده‌رقه‌ی کوردستانی ژ بۆ فیکرنی، فی چندی

هه بیته، وهکی وی ل سه رده می وی نه بوون،
و دیسان ژلایی جوانیا ته ده بی و ریزه برنا
میرنشینی یی ئیکانه بوو (20).

ل سه رقی بنیاتی میریه عقووبی زرقی
یه که مین هه لیه ستقانی کورده دیوانه ک ب
زمانی کوردی دانای، به لی پا مخابن هه تا
نوکه ژی ژ وی کولتوری مشه یی
بابکالکانه یی بی سه روشوین بووی و
نه گه هه شتی یه مه.

دیسان بدلیسی ل جهه کی دی ژ په رتووکا
خو (شه ره فنا می) دبیت: هه لیه ستقانی
کورد ل سه دسالیا نه هی کوچی هه بوون
هه لیه ست د نقیسین و ژ زارده فی خه لکه کی
دهاتنه شه گوهاژتن و سترانیژا وه ک ستران
دگوتن (21) به لی نا فی چویا ژ وان
نه گوتیه.

ل دو یف فی چهن دی سه دسالیا نه هی و
ده هی (پازدی و شازدی زایی نی) دبسته
ده ستپی کا دورستا دیاریونا ته ده بی
کوردی، به لی پا مخابن هیشتا یا بی
سه روشوینه.

قووناغا پیشه نگان

هه وه کی مه گوتی ته ده بی کوردی وه ک
ته ده بیته ملله تیته دی ل ده ستپی کی ل سه ر
زاری بوو نه هاتبوو نقیسین، ژ بهر هندی
تنی گرنگی نادته په یقی به لکو موزیکا
وه ک پرته کا پیدفی دگه وه ری وی دایه، و
ته ده ستپی که نه ب قووناغا ته ده بی مللی

یان فولکلوری دهیته نیاسین، و ل سه ر فی
بنیاتی ل ده مه کی ب زه حمه ت ب دورستی
بهیته ده ستنیشان کرن وه ک هونه ره کی
نقیسی په یدا بوو، نه و ژی ژیه ر بهرزه بوونا
وان و نه گه هه شتتا وان بو ده ستی مه ب
دورستی و بی کیماسی.

و پاشی پشتی قووناغا دیاریونی
وده ستپی کا بهرزه بوو یا مه ناماژه پی دای
و ده ستنیشان کری کول سه دسالیا نه هی و
ده هی کوچی بوو نه گه ره چه واپت یا ده ست
ب پیشکه فتی و کرسه تالبوونی کری ل
قووناغا د دو یف دا ئانکول دویمای یا
سه دسالیا ده هی کوه ده ستپی کا سه دسالیا
یازدی، و قووناغا ب په یدا بوونا
ده سته یه کی ژ پیشه نگیت هه لیه ستا کوردی
بیته کودی به حسی وان پاشی هیته کرن.

و ب نیرینه کا ب له ز ل لیستا نا قیته
ده سته کا پیشه نک، دی بینین ب شیوه یه کی
گشتی ژ باکووری کوردستانی نه نه و پشکا
کوردستانی یا سه ر ب ده وله تا ئوسمانی
قه، و ژ وان بیته ب دیالیکتا کرمانجیا
ژوری دناخفن، یا کو دبسته مه زنتین

قووناغا پیشکەفتن و ئافراندى، به، ژبهه
 كوبرى گهلهك شىگ و زانا و ئه دببان كه ته
 نئيسينا ب زمانى كوردى، و پشكهكا باش
 ژ به ره ميب قى دهسته كى هاته پاراستن،
 و ئه و پشك بوو بهرى بنىاتى د ئاهاهيبى
 ئه دهه بى كوردى دا.

ئە قووناغا پيشهنگان يان قووناغا
 ئەفراندى دو چهرخان ژ ئيبى ئەدهه بى
 كوردى قه دگريت، ژ نيقا سه دساليا دهه بى
 دهست پى دكهت ده ما شاعير ژى رابووين
 وهكى: مهلايى جزيرى و عهلى حهريرى
 وفه قيبى تهيران و شه مشه دىنى ئەخلاتى،
 هه تا گه هه شتى نيقا چهرخى دوازدي
 كوجى ده ما ئەحمه دى خانى و مه لا
 حوسينى باته بى رابووين، و ئەو قووناغا -
 ژلايى سياسى قه - ژ سالا (949 ك) ي
 دهست پى دكهت ده ما ريككه فتننامه يه كا
 پيكهاتنى دناقهه را دهوله تا ئوسمانى و
 دهوله تا سه فهوى دا هاتيه مؤركرن، كو د
 دويق دا خوجه يه كا ريزه بى بو كوردستانى
 پهيدا بووى، بهلى پا ئەو ريككه فتننامه
 هه رزوى هاته بنسپقه كرن و چاره كا دى
 كوردستان تووشى هيرشيت ويرانكه رين
 شاه ته ماسى بوو ئەوى ب هه مى شيانيت
 خوجى گه هه شتبايى ويران دكو و بيرا وان
 كرىارين كريت ئينا بيرا خهلكى ئەويت
 ته يوور لهنگى ئەنجام ددان (22).

و پشتى ژماره يه كا شه ران دناقهه را هه ردو
 دهوله تان و ژ ئەنجامى سه ركه فتنيت ئيك

ديالينكتا كوردى، و دو بر نينه ئەگه ر وى
 چهندى بزقرينه ره وشا وان ميرنشيينيت
 كوردى بيت سه ر ب دهوله تا ئوسمانى قه،
 بيت كو د نيغ سه ر بخو، هه ر وهكى بهرى
 نوكه هاتيه گوتن، سياسه تا ئوسمانى
 هينگى يا لىبورينى و نه مايتيكرنى د
 كاروباريت ناخو بى بيت ميرنشيينيت
 كوردى يا قه دهه ر بوو، ئەقه ژى بهرؤقاژى
 سياسه تا دهوله تا سه فهوى بوو ياكو
 نارمامجا وى نه هيلانا نژادى كورد ژبهه
 هندهك ئەگه ريت ئولى و نه تهوى، ئەقه
 ژلايى فاكته ريت ناخو بى قه يه، و
 فاكته ريت ده رقه بى دزقريته قه وى ريزا
 ميريت كورد بو زانا و دهستگرتنا وان
 ودانا قوتا بخانه يا و جهيت خواندى
 مه زاختا درافيت مه زن ل سه ر ماموستا و
 شاگردان دزقربت، قى چهندى كارتيكرنه كا
 گه لهك مه زن هه بوو ل سه ر پيشكه فتنه
 ره وشه نبيرى و زانستان ل وان ميرنشيينيت
 كوردى.

ئەم دشيبن قى قووناغى ژ ئيبى ئەدهه بى
 كوردى (چ قه هينووك و چ په خشان) دانين كو

ل دویف ئیکی بیټ ئۆسمانیان بیټ کو
 کوردان پشتەقانیان وان دکر سەفەویا
 داخوازا پیکهاتنی ژ سولتانی ئۆسمانی
 کرن، ئینا ریککهفتنه کا پیکهاتنی ل سالا ( )
 998 ک) هاته مۆر کرن و ما هەتا کو سالا ( )
 1012 ک) دەما ژلای ئۆسمانیان قە
 هاتیە بنسپی کرن، لەورا د ئەنجام دا
 کوردستان تووشی ویرانکرنه کا بەرفرە ژ
 لایی هیزین سەفەوی بیټ هیرشکەر بوو.
 ل قی قووناغی و ب دورستی ل سالا ( )
 1017 ک) داستانا دمدا ب ناؤ دەنگ د
 ناڤهرا سەفەوی و هندەک کوردین ل ژیر
 دەستەلاتداریا وان ژ برادۆستی و
 جەلالیان رویداو ژبەر نه هەڤکوفیا هەردو
 هیزان شکەستن کەتە کوردان و خۆ ل کەلا
 دمدم ئاسی کرن و ل دەمی ساله کی هاتنه
 دۆرینج کرن پاشی ئەو دۆرینج ب قوتبرکنا
 کوریت ئاسی کری ژلای سەفەویان قە هاته
 ب دویمای ئینان (23).
 وی رویدانی کارتیکرنه کا گەلەک مەزن د
 ئاراندا هەستی نەتەوی هەر کوردەکی
 گوھلی بووی دا کرچ ل ژیر دەستەلاتداریا
 سەفەوی یا یان یا ئۆسمانی یا بت، و
 رامانیت خۆ گۆریکرنی و جانی فیداکار
 و هەستی نەتەوویی د دلی ژمارەیه کی ژ
 وان هەلبەستفانا دا ئارانن بیټ هەلبەست
 ب وی کارەساتی قەهونین.
 و پشتی ستاندا بەغدا ژلای سولتانی
 ئۆسمانی قە ب هاریکاریا جوینە کی میریت

کوردان ل سالا (1047 ک)،
 ریککهفتننامەیه کا ئاشتی دگەل
 سەفەویان ل سالا (1049 ک / 1639 ز)
 مۆر کر، ل دویف وی ریککهفتنی
 کوردستان هاته لیکهڤه کرن، پشکا
 رۆژەلات بۆ سەفەویان کەت و پشکا دی
 بۆ ئۆسمانیان کەت.
 و ژ رویدانیت گرنگیت قی قووناغا
 کارتیکرنه کا بەرچاؤ دئاراندا هەستی
 نەتەویی دا کری نەخاسمە ل نک تەخەیا
 رەوشەنبیر نەهیلانا میرنشینا بدلیسی بوو
 کول سالا (1066 ک) ژلای ئۆسمانیان ب
 شیوهیه کی هۆڤانە هاتیە کرن، ئەڤ
 میرنشینه ژ میرنشینی کوردی بیټ مەزن
 بوو، والیی وان یی ئۆسمانی مەلک
 ئەحمەد پاشای نیاسیت هەوا خۆ دژی
 میری کورد میرعەبدال خان بەکی دبیتە
 نەڤیی دیرۆکفانی ناقدار شەرەفخانی کر
 بوونە چەند ئەگەرەک ژ وان: نەپشکداریا
 وی دگەل سولتانی ئۆسمانی د ستاندا
 بەغدا دا، هەر وەسا وی پیرۆزباھی ل
 سولتانی نەکر بوو ب هەلکەفتنا وی

دچوو و خه لکی گوهی خو ددانی، ئەم د شین وەب ئاشکراییی گول دەنگی قی هه فجه نگیی د بهر هه میت ههردو ههلبه ستغان مه لایی جزیری و ئەحمه دی خانی بیت.

ل نیفا دووی ژ سه دسالییا ده هی کۆچی خه له کا نفیسینی ب زمانی کوردی - چ فه هوینا چ په خشان - بهر فرده بوو ژ بهر ههستی نه ته وهیی یی دست ب وهاری کری ل نک زانا و ئەدیبیت کورد پشتی لیکه کرنا کوردستانی دناقهه را ههردو ده وله تیت مه زن بیی کوهزره ک بو کوریت وی بهیته کرن.

و یا بهر چا ل قی قووناغی ئەوه کو دهسته کا پیشه نگ د نفیسینی ب زمانی کوردی دا تووشی گه له ک رهنج و زهحه تان بوو بوون دکاری قانیل کرنا خه لکه کی دا کو زمانی کوردی ژ لایی جوانی و خوشیی فه نه ژ زمانی فارسی یان یی ترکی یان یی عه ره بی کیمره، و بکیر تیت بیته زمانی ره وشه نبیری و شارستانییه تی و ههلبه ست و ئەده بان، بهر وفاژی ئەوی گوتنا گه له ک به لاق دکهن کو زمانی کوردی بکیر ناهیت کو بیته زمانی ئاخقتنی و تیگه هاندنی ژ لایی خه لکی ئاسایی فه، بهری نوکه ژی مه دیار کر بوو کا چهوا دبیت کو په رتالی وی نه یی ب ره و اج ل سوپکا بازرگانا، ئەو ژی نه ژ بهر بیخیریا وی یه، به لکو ژ بهر هندی یه ژیده ری وی ئعتراف پی نه هاتیه

سه رکه فتنی، هه ژی یه بیثیت کو په رتوو کخانا وی میری کورد یا کو هاتیه دزین و شه لاندن ژ لایی ئوسمانیان فه چار هزار په رتووک ژ گه له ک جوړیت زانست و هونه را و ب گه له ک زمانا تیدا بوون، و ژ وانا (76) بهرگ و (105) نامه بیته میری ب خو بوون، ژ بهر کوزانا و ئەدیب بوو (24).

ب کورتی ل قی قووناغا ده می خوچه یا دهسته په لاتداریا ئوسمانی ل کوردستانی په یدا بوو ئەو وهلاتی ژ سه ته مان قورتال نه بووی ژ نه گه ری شه ر و پیکدادانا دگه ل سه فه و بیان، ژ بهر کوجهی وی دکه قیته سه رتخویی هه فپشک د ناقهه را ههردو ده وله تان دا، ئەفه ژ لایه کی، و تاگیریا میر و حاکمیت کورد بو ئوسمانیان ژ لایه کی دیقه، ئەفه چه ندی کارتیکر نه کا ئاشکرا و ده نگه کی بلند د ههلبه ستا کوردی دا هه بوو زنده باری وی چه ندی کو بو ئەگه ری ئاریانا ههستی نه ته وهیی ل نک ته خه یا ره وشه نبیری ژ ههلبه ستغان و زانایان، بیته کو ئاخقتنا وان ل نک گشتیا خه لکی

کرن ژلای بی شاه و سولتانافه، و هندی نهو پهرتال بی ل بهر دلینت خه لکی ناسایی بی شرین و ب بها بیت کو ژ وان بی دهر که فتی و هر بؤ وان، لی وی چو بها ل نک بهر پرش و خودانیت دهسته لاتداری بی نینه، ژ بهر کو تشته کی غه ریه و چو جار نه دیتی ل سویکا نه ده بی و ره وشه نبیری بی.

نه ژ ته خیا ناما ژه پی هاتیه دان ژ دهسته کا شاعیران ژ نه دیب و زاناییت ل وی قووناغی په پیدای بو بن بی گومان دبسته ته خیا پیشه ننگ د نه ده بی کوردی ب گشتی و نه ده بی کرمانجی ب تاییه تی دا، و یا ژ هه ژ می هه می ریژی په ل نک کوردان ژ بهر کو وی که ریوچی بنیات و بهری گوزی بی دانایه ناهایی نه ده بی کوردی (25).

قووناغا زاراقه کرنی و چاقلیکرنی

هه چهنده کو خه لکا نه ده بی د قی قووناغی دا ب شپوهیه کی بهر چاډ بهر فره هه ببوو و ژماره یا هه لبه ستفانیت بهر هه مییت خو ب زمانی کوردی داریزتین زیده ببوون و بهر هه می وان ژ ی زیده بوو، سالوخه تی ل سه بهر هه مییت وان زالبووی زاراقه کری و چاقلیکرن بوو، هه ژ یه بیژیت کو نه ژ چهنده هه لبه ستا ب کرمانجیا ژیری (دیالیکتا سؤرانی) هاتیه نقیسیین فه ناگریت، ژ بهر کول دویف بهر هه می ژ ی گه هه شتی یه مه هه تا نه فر ژ ی سه بارهت ب هه لبه ستا کرمانجی دره نگی یا په پیدای

بووی، و دهسته کا پیشه ننگ ژ هه لبه ستفانیت قی دیالیکتی (سؤرانی) ل دهستیپکا سه دسالیا سیزدی کوچی و نوازدی زایینی یا دیار بووی، مینا مه لا خدری کوری نه حمه دی ب (نالی) هاتیه نیاسین، و عه بدولر هه می مه وهوی و حاجی قادر کوی و هنده کییت دی (26).

کوردستان ل وی ده می وه کی بهری ژ چهنده میرنشینه کییت سه ریخو یا خو و په یوه ندییت خو دگه ل دهوله تا دهسته لاتدار - چ یا ئوسمانی چ سه فه وی - پاراستی پیک هاتوو، هنده ک جار ان هه فرکی و جه نک دناقه به را وان دا ژ نه نجامی تاگیریا وان بؤ دهوله تی یان ژ بهر حه زا بهر فره کرنا دهسته لاتداری په پیدای دبوو، و ژ بلی وان میرنشینا ژ ی گه لکه دهقه ریت تاییه تی هه بوون. حاکمیت وان ژ وان ب خو بوون پله یا (پاشا) هه بوون ژلای میره کی کورد نه و دکر نه حاکم، ژ بلی حاکمی وان یی کو ژلای ئوسمانیان فه دهاته دانان (27).

ول دهستیپکا قی قووناغی (پشتی نیشا سه دسالیا ده هی کوچی / هه ژدی زایینی)

روسیا قهیسهری دهست ب بهرفرههکرنی
کر و بهری خودا روژههلاتی ئیسلامی و
شهر و لیکدانا دناقبهرا لهشکهری وی و
یی ئیرانی دهست پی کرپاشی دگهل هیزیت
ئوسمانی، نهو شهر و لیکدان بوونه نهگه
تییکچوونا سهروبهری و پترل کوردستانی،
و میر و حاکمیت کورد شوینا دو دهولهتا بو
نه تاگیریت سی دهولهتا، کو د نهنجام دا
دوبههکی دناقبهرا وان پترلی هات.

و پشتی رویدانا جهنگا روسیا ئیرانی ل
سالا (1804 ک / 1813 ز) و پشتهقانییا
کوردیت ل ژیر دهستههلاتداریا ئیرانی بو
هیزیت وی دهستههلاتداریا روسی هزرا خو
دکیشا کوردان بولایی خو و کرینا وژدانیت
وان دا کر، لی ههولدانییت وان بو وی
چهندی جارا ئیکی سهر نهگرتن وگهلهک
شهر دناقبهرا هیزیت روسی و کوردان دا
پهیدا بوون (29) و ژ نهجمی سهرکهفتنا
روسی ل سهر ئیرانی پشتی جهنگا سالییت
(1826 - 1828 ز) و ستاندنا ییریشانی
ژمارهیا کوردیت کهتینه ژیر حوکمی
دهستههلاتداریا روسی زیده بوو، و شیا

تاگیریا وان ل ههردوسالان (1828 -
1829 ز) دژی ئوسمانیان داگیر بکهت،
بهلی میرنشینییت کوردی بییت مهزن ههر
چهنده سهر ب ئوسمانیان ژی قه بوو وان بو
خوبی لایهنی هلیژارتن و هسا مان (30).
ل شی چاخی یی کو دهولهتا ئوسمانی بهر ب
ئاقابوونی ونهمانی قه دچوو ژمارهیا وان
چاسیسا زیده بوو بییت کو دهولهتییت
روژتاقا دهنارتنه جیهانا ئیسلامی وهک
گهروک و روژههلاتناس، و باهرا
کوردستانی ژ وان یا کیم نهبوو، و
کارتیکرنا وان ل سهر ژیاننا جشاکی و
رهوشهنبیریا کوردی نهیا بهرزه بوو،
ههروهسا بزاقییت هندهکا ژ وان دکومکرنا
بهرههمییت نهدهبی و کهلهتوری کوردی
ددیار و ناشکرا بوون.

بهلی پا رویدانا ژههمیا گرنگتر ل فی
قونوخی ویا کارتیکرنهکا مهزن ل سهر
ژیاننا کوردان ژههمی لایان قه کری نهو
بریار بوو یا دهولهتا ئوسمانی ل دور
نههیلانا میرنشینییت کوردی و
دهستهسهرکرنا عهردی وان دانا هندهک
سیستههمییت کارگیری بییت نوی دای،
پشتی پی حهسای کوهستی نهتهوهیی و
حهزا بهرفرههکرنا ملکی یا ل نک هندهک
میریت کورد پهیدا بووی، ب وی چهندی
دهولهتا ئوسمانی نهو ریککهفتننامه
بنپیکر یا کو میریت کوردو سولتان
سهلیمی ئوسمانی مؤرکرین، کول دویف

وی رینککهفتنامی میریت کورد ئعتراف ب دهوله تا ئوسمانی کر بوو بهرامبهری وی چهندی کوئه و مایی خۆ د کاروباریت وان بیئت ناخخویی دانه کت.

و بجهینانا فی بریاری روبری نه رازیبونه کا چه کداریا کوردی بوو، به لی پال دویمایی دهوله تا ئوسمانی شیا نارمانجا خۆ ب جو بیئت، لی فی کاری هاریکاریا د خۆدانه پاشا کوردان ژ دهسته له تداریا ئوسمانی کر و بهری وان دا سه ره لدان و شوره شیت ئیک ل دویت ئیکی، وه می ژی ژبه ره هنده ک ئه گه را بی ئه نجام ب دویمایی هاتن.

لی سه بارت ره وشا ره وشه نبیریا جشکائی کوردی د فی قووناعی، ناشکرایه کوئه ده ب و ره وشه نبیری به رفره ه بوون و ژماره یا زانا و ئه دیبیت به ری خۆ داینه نفیسینی ب زمانی کوردی - دیالیکتا سۆرانی ژی فی جاری - زیده بوو، ئانکو ل فی قووناعی نه ما ب هوشیا کرمانجیی ب تنی فه، و مزگه فه ت و خواندنگه هیت ئایینی مانه ل سه ر رۆلی خۆ دکاری به لاکرنا زانینی و ره وشه نبیری د ناقبه را کوریت کوردان، و تشتی به رچا فل فی قووناعی ئه و بوو کو په رتووکیت په روه رده یی بیئت ل جه بیت فی کرنی ب زمانی کوردی بوون، کو بوو ئه گه ری وی چهندی کو قوتابی بیئت ژی ده رکه فتین و بووینه ئیمامیت مزگه فتا و ماموستا جه ژ نفیسینی ب زمانی کوردی دکرن، و پوبته پیکرنا مزگه فتی و خه لکی

وی ب زمانی کوردی کو بخوینن و نیشا قوتابیان بدنه ئه و بچوون لاواز کریا کو ل نک هنده ک سه میان و دیندارا کو زمانی کوردی نه زمانی خواندنی یه، و بوو ئه گه ری وی چهندی کو خه لک هه می ب چاشی ریزی به ری خۆ بدنه ئه ده ب و ره وشه نبیریا کوردی، به لکو ب پیروزی ژی ماده م مزگه فت و شیخیت وان وی همبیز دکهن و ژوان داخوازا دکهن پی بخوینن، ناقدارترین هه له به ستفانیت فی قووناعی میر مسته فایی هه کاری (په رته و) و حارقی بدلیسی (سه ودایی) و وداعی، و سه یفی شۆشی و نوره دینی بریفکی و گه له کیت دی بوون.

قووناعا سه ره لدانی و نوپکرنی

ئه قووناعه دگه ل ده ستپیکیت سه دسالیا هه ژدی کۆچی (دویماییت سه دسالیا نوازدی زایینی) ده ست پی دکه ت، ل وی قووناعی سه ره لدانه کا نه ته وه یی و ره وشه نبیری یا سه رانسه ری ل گشت کوردستانی رویدا، و تشتی گرنگ لی ئه و

(علمانی) یا خو یا تاییهت هه ی و لایه نگیرا ئستراتیژییه ته کا ژ رهنگه کی و ئوردیگاهه کا تاییهت دیگهت، و ژ بو نه ژاد په ریبیی و ب جه ئینانا ئایدولۆژیا خو ژ بو چویدی کار نه کهت ب خو ئه گهر ل سه ر کیستی نه هیلانا هه ر کهسی ب که فیهت د ریکی دابت وه کی کوردا.

کوردان ل هه مبه ری وی زۆرداریا مه زن ده ستییت خو به رنه دان به لکو ب چه ندین سه ره لدان و شو ره شیت مه زن ل وان هه ر چه ند پارچا رابوون، به رپرسایه تیا مه زن سه بارهت پارچه کرنا کوردستانی دکه قیسه سه ر ملیت ده وله تییت مه زن، ژ به ر کونه تی و ان کارکرن ژ بو نه هیلانا دامه زراندا ده وله ته کا کوردی، به لکو رۆله کی بیس و خراب ژی هه بوو د پویچکرنا سه ره لدان و شو ره شیت کوردی، ئه و ژی ب ریکا دریزکرنا ده ستی هاریکاری بو دوژمنییت کوردان، و بیده نگبوونا وانا دریز هه مبه ر وی کوشتن و ده ریه ده رکرنا ب سه ر کوردان هاتی، و ده ما ئه ویت ده ستبه لاتداری ل کوردان دکر ب شه و و رۆژ کارکرن ژ بو ب جه ئینانا نارمانجا وانا دبیتیت: مرۆقی کورد ده ولاتی خو دا ژبلی کو بو مه ببیته خولام و کۆله به کی بی بها چو مافییت دی نین، ئه وان هه می کریاریت دورندانه ژ کوشتن و نه هیلان و نه فی و ده ریه ده رکرنی دژی کوردان ب کار ئینان، تا راده به کی کو قه ده غه کرن کورد ب زمانی خو باخشن و

بوو کو رۆژنامه گه ری و چاپه مه نییت کوردی پهیدا بووین، هه ر وه سال مهیدانا ئه ده ب و ره وشه نبیری بزاقه کا ئویکرنی یا به رفه ده دیار بوو.

هاته به حس کرن کو کوردستان ل قووناغییت به ری هینگی ل سه ر دو ده وله تییت درویشمی دینی بلندکرین یا لیکه کهری بوو، ئیک ژ وان سنی بوو کو ده وله تا ئوسمانی بوو، و یا دی شیعی بوو کو ده وله تا سه فه وی بوو ژبلی هنده ک جه ا ژ باکووری رۆژه لاتی کوردستانی کو هه ر ل ده ستییکا سه دسالی نوازدی ل بن ده ستی رۆسی بوون، ل ده ستییکیت فی قووناغی سه روبه ری کوردستانی وه کی به ری هینگی بوو، پاشی هنده ک گوهورینییت مه زن دنه خشه یی وی سیاسی دا پهیدا بوون، ژ به ر کول دویف ریکه که فتنامه یا سایکس بیکیویا بریتانی و فه رنه سی یا ل سال (1335 ک / 1916 ز) هاتییه مۆر کرن ده وله تییت رۆژئاقا کوردستان کرنه پینج پارچه، و هه ر پارچه ک دانه دگهل ده وله ته کا ئایدولۆجیه کا نه ته وه یی

ناسناما وان یا نه تهوی ژی ستانندن بیی کو
گازیا سه رئیخستنا ته په سه ره کی ژ لایی
داخواز که ریت نازادیا گه لان بلند بییت.

ل قووناعی چه ندین سه ره هلدانییت
نه ته وهی و نشتیمانی ژ لایی وان ملله تان
قه په پیدا بوون بییت ل ژیر دهستی دهوله تا
ئوسمانی، و ملله ت کورد یی گه له ک
زورداری لی هاتیه کرن ئیک بو ژ وان
ملله تییت داخوازا مافییت خو بییت ره وا
کربن، و قووناعی کارتیکر نه کا بهر چاؤ
هه بوو د نه ده ب و ره وه نه بییریا کوردی ب
گشتی و هه له بهستی ب تاییه تی هه بوو. ثم
دشیین ب قان خالییت داهاتی نه گه ریت
سه ره هلدانا کوردی یا نوی د مهیدانا
سیاسی و ره وه نه بییری دا کورت بکه یین:

1. رویدانا سه ره هلدانییت کوردی بییت ئیک
ل دویتف ئیکی و بییت کو داخوازا
سه ره خو هه بوونا کوردستانی کرین یان مافییت
ره واییت کوردان، مینا سه ره هلدانا
عویه یدول لایی نه هری ل سالا (1880 ز)، و
سه ره هلدانا بدلیسی ل سالا (1914 ز)، و
سه ره هلدانا شیگ سه عیدی پیران ل سالا (1925 ز) و سه ره هلدانییت دی.

2. بوونا روژنامه گه ریا کوردی وه ک
دهستییک ل سالا (1315 ک / 1898 ز)
ب ده رکه فتنا روژنامه یا (کوردستان) ل
قاهره، و روژنامه گه ریا کوردی ل باهرا پتر
ژ ده مییت ده رکه فتنا خو شیا بوو بیته لسان
حالی جه ماوه ری کوردی یی داخوازا

مافییت خزدکته، و کار د پیشکه فتنا
نه ده ب و ره وه نه بییریا کوردی دا دکر.

3. په یدابوونا کومه له و یانیت سیاسی و
ره وه نه بییری ل (سته نیولی) پایته ختی
ئوسمانی و باژیرییت دی بییت کوردان، قان
کومه لان به لاکرنا ره وه نه بییری و
ده رئیخستنا روژناما و شه کرنا
قوتابخانه بییت کوردی ب ستوی خو قه
گرتبوو، ژ وان کومه لا (التعالی) ل
(سته نیولی) ل سالا (1908 ز) و کومه لا
(التعلیم) ل باژیری (خوی) ل ئیرانی ل سالا (1913 ز)
ی و کومه لا (خویبون) ل شامی ل
سالا (1927 ز) ی، و هنده کییت دی.

4. مشه ختبوونا ته خه یا ره وه نه بییر باهرا
پتر ژبه ر نه گه ریت سیاسی بو ده رقه ی
کوردستانی و به لاقبوونا وان ل هنده ک
وه لاتی عه ره بی و روژناقا، و ل ویری ب
سه ره هنده ک ره وه نه بییری بییت نوی هل
بوون و پی داخبار بوون.

5. دانانا چاپخانه بییت کوردی ل ده رقه ی
کوردستانی و کوردستانی ب خو ژی، و
یه که مین چاپخانه یا کوردی چاپخانه یا

ژیدەر پهراویز

1. الادب الفارسی فی اهم ادواره و اشهر اعلامه، محمدهد مهدهی، ج 2، بهلافکریتت تۆس، تهران 1995، بپ 23.
2. دیرۆکفان میر شهرفغانی بدلیسی دبیتت: ژلای زماڼی و تهدهبی څه ژ چار پشکیت مهزن پینک دهین: کرمانج، لږ، کلهر، گوران.
3. شهرفنامه، شهرفغانی بدلیسی، و: محمدهد عهلی عهونی، چاپا دووی دار الزمان، دمهشق، 29.1/28.
3. الادب الفارسی فی اهم ادواره، ژیدهرئ بهرئ، بپ 53، 52.
4. کردستان فی القرن السابع المیلادی، د. فهرست معرعی، سلیمانی، بنگههئ کردستان یی خواندنیت سترانیتئی، 2006، ص.
5. الاکراد حسب المصادر العربیه، رۆژهلاتناس نهرشاک بولابان، و: د. حشادور قصباریان و عهبدولکهرم تهبازهید، بهلافکریتت تهکادیمیا زانستی، کومار نهرمینیا، 1987، بپ 16.
6. أطلس تاریخ الاسلام، د. حسین مونس، الزهراء للاعلام العربی، بپ 33.
7. بونونه، مینا دهولته تا نهیوویی و دهولته مهورانی.
8. دزقریته څه ښیلا پشنهوی، یا کو دیو ښیک ژ ښیلیت کوردی بییت مهزن ل وی سهردهمی، بنگههئ وی گوندئ فنکی بووی کو دکهقیته ښیکی جزیرا بوتان، (ابن الاثیر) د رویدانیت سالا (573ک) دا بهحسی وان دکته و دبیتت: نهقه (300) سالا کهلا فنکی د دهستی وان دا، ههلبهستفان جهسهئ پسمامی میری فنکی سهروک ښیلی وی به، نهصفههانی ژی د (خریده القصر 451/2)، و عاملی د (اعیان الشیعه 33/28) دا بهحسی وان کری به.
9. ههروهکی یا دیار نهفمالکه ل دوی د بهلاؤ بوون، و دیار دبیت کوتهو ژی ژ وان بوو بییت دگوتن: بښاتئ کوردا عهرین، ژ دویندهها قهیسی نه، نهف چهنده ژی ژلایئ څه کولین و خواندنیت زانستی یا بوویه تهوویی.

کوردستان بوو تهوا شیگه فهرفه جوللا زهکی کوردی ل سالا (1900 - 1908 ز) ل قاهره دانای، و چاپخانه یا حوسین حوزنی موسکرانی تهوا ل سالا (1915) ل حلله بی دانای و پاشی ل سالا (1925) هاتیه څه گوهارتن بو به عدا، و چاپخانه بییت دی بییت پشکداری د چاپکرن و بهلافکرنا پهرتووکیت ب زمانئ کوردی وزمانیت دی دا کرین.

و تهگه ههلبهست ب ژيانا جفاکی و رهوشه نښیری یا نویسای بت، دی گوهوزین ژی ل دویف وی ژيانی تیدا ښینه کرن، و څی سهرهلدانا سهرانسهری یا د ژيانا جفاکی و رهوشه نښیریا کوردی دا پهیدا بووی بو تهگه ری پهیدا بوونا بزاقه کا نویکرنی د تهدهبی کوردی دا نه خاسمه دهلبهستی دا، و ریبا زورهنگین تهدهبی بییت نوی پهیدا بوون، و هندک تشیت نوی هاتنه گوری کو بهری نوکه نه بوون مینا چیرۆکا هونه ری یا نوی، و رومان، و گوتار رۆژنامه گه ری، و ژلایئ ههلبهستی څه نویکرن ژلایئ ناقه روکی و شکلی پهیدا بوو. (30)

10. مهرانى يان مارانى ژوان ئېلىت كوردى بوو بېيت كو سەنگا خول سەردەمى عباسيان ھەي، ل دەفەرەت مووسل يا ناكىچى بوو.

11. سەبارەت فى ھەلبەستفانى بەرى خۇبەدە: مشاھر الكرد و الكردستان، 133-1/131، و تارىگ الادب فى ايران، گرانفيل براون، وەرگيران: د. ابراهيم شوربى، چاپا سالا 2004، پپ 325-322، و ھمدان فى الفتح الاسلامى الى سقوطها بيد المغول، ئدریس محمەد ھسەن دۆسكى، چ (2006)، پپ 238-240.

12. دو نامەبېت دى ژى بېت ھەين نىك ب عەرەبى يە و يا دى ب فارسى دگەھنە نىزىكى (23) نامەيا، تىندا باوھبېت سوڤيان و رىبازىت وان بېت شروڤەكرىن، ژلاىى رۆژھەلتاسان ڤە گەلەك پويته ب وى دەھاتە دان و بىزاقىن مەزن كرن ژ بو كۆمكرن و بەلاقرنا بەرھەمىت وى.

13. ئەڤ گۆتتە ژ دكتور محمەد مەھدى مامۆستايى ئەدەبى عەرەب ل زانكويآ تەھران ژ پەرتووكا وى (الادب الفارسى...) يا بەرى ھاتىبە ڤەگوھازتن، پپ 167 – 168.

14. زمانى فارسى زمانى فەرمى بى ژمارەبەكا دەولەتتت نىسلامى بوو بېت پىشتى ھىنگى ل رۆژھەلاتى ھاتىبە دامەزراندن، وان دەولەتا ئوسمانى يا ترك زمان، چەندىن چەرخا زمانى وى بى فەرمى بوو، گەلەك سولتائىت ئوسمانى ھەلبەست ب زمانى فارسى د ڤەھرىنان ژ وان سولتان سەلىمى نىكى (1512 – 1520 زا) بوو.

15. احمد الخانى: ڤەھىنووكا مەم و زىن، چاپا 2006 دھوك، پپ 61.60.

16. ل دۆر ژيانامەيا وى بىنرە: الشقائق النعمانية، پپ 190-191، و الكوكب السائر 159، 160، و پەرتووكا (دريس البديسى) ب زمانى تركى محمەد بايراقدار نڤىسى يە و شكور مستەفا وەرگىزايە، چاپا 1999، ھەولير.

17. ئەڤە وى ناگەھىت كو كوردا ل سەردەمى عباسيان چو مېرئىشېن تايەت ب خۆڤە نەدامەزراند بوون، بەلكو مېرئىشېن كوردى بېت ب ھىز ھەبوون، د نىڤ سەرىخو بوون، و دەھمان دەم دا تاگىريا دەولەتا عباسى دكر، ودى دەولەتا ھەستەوبى.

18. بەرى خۇبەدە: شەرفنامى، چاپا دووى، 1/329.
19. ژ دەڤەرەت مېرئىشېن بوو، گەلەك بوو دىرەكا مەزن لى ھەبوو يا ڤەلان بوو دگۆتتى (دېزىر) پاشى ھاتە سڤككرن و بوو (دېرى) سەح بگە شەرفنامى، 1/237.
20. شەرفناما بدلىسى، ژىدەرى بەرى، 1/238.
21. سەح بگە: شەرفنامى، 1/271.
22. محمەد ئەمىن زەكى، كورد و كوردستان، 1/175.
23. ژىدەرى بەرى، 1/180-184.
24. بەرى خۇبەدە: كورد و كوردستان، 1/197.
25. ل ڤىر ئاڤتتا مە ئە ل دۆر نىشانىت ئەدەبى يان جوړىت شەرى نە بېت ل ڤى قووناعى، و ئارمانجا مە ئەو نىنە ئەم ب بەرفرەھى ل دۆر ھەلبەستفانىت ڤى قووناعى باخڤىن، ڤى چەندى دى ھەلگەڤتتەكا دى ھەبەت ئەگەر خردى ھەزبەكت.
26. ل دويف وى چەندى ئاڤتتا مە تنى ل سەر وى ھەلبەستى دھىت ب كرمانجى ھاتىبە نڤىسىن، و قووناعىت پەيدا بوون و پىشكەڤتتا ھەلبەستا كوردى يا ب سۆرانى ھاتىبە نڤىسىن د جودانە.
27. د. جەلىلى جەلىل، الامپراطورية، العثمانية، وەرگىرانا: د. كاوس ڤەفتان، (بەغدا 1987)، پپ 84.
28. د. خالڤىن، الصراع على كردستان، و: د. ئەحمەد ئوسمان ئەبوو بەكر، (بەغداد 1969)، پپ 42.
29. ژىدەرى بەرى، پپ 44.
30. بەلكو ئەم ل سەر وى چەندى د ڤەكۆلىنەكا دى دا ل پاشەروژى باخڤىن، ئەگەر خردى ھەزبەكت.